

Het verhaal dat we zojuist lezen heeft de Nederlandse taal verrijkt met een staande uitdrukking: de vleespotten van Egypte. Hetzelfde verhaal wordt ook verteld in Numeri 11, met een beetje andere details:

en toen begonnen ook de kinderen van Israël weer te jammeren, ze zeiden:
Wie zal ons vlees te eten geven?
Weet je nog de vis die wij aten in Egypte, zomaar gekregen,
en de komkommers, de watermeloenen,
de prei, de uien en het knoflook?
Maar nu verdort onze ziel,
er is niets meer, niets,
manna is het enige dat we nog zien.

Het is grappig dat daar het volk Israël, net bevrijd uit het slavenbestaan van Egypte nu in de woestijn verlangt naar vlees – in essentie verschillen de versies van Exodus en Numeri niet echt – en zich vervolgens de Egyptische vis en een keur aan groente en fruit herinnert. Ze hadden daar kennelijk qua gezondheid en milieubelasting een heel verantwoord menu! Dat lijkt eigenlijk ook waarschijnlijker dan dat ze als slaven nu zoveel vlees te eten gekregen zouden hebben. Maar evengoed: ze verlangen terug naar de vleespotten van Egypte.

Je allereerste intuïtieve reactie op dit verhaal is: die Israëlieten toch, wat een sukkel! Wie verlangt er nu terug naar slavernij en onderdrukking? Daar kun je toch niet anders dan met een meewarig glimlachje op reageren. Maar het verhaal geeft blijk van groot psychologisch inzicht. Het heeft diep gepeild hoe sterk de menselijke neiging is het verleden mooier te maken dan het was. De herinnering pept het plaatje een beetje op en schuift de negatieve aspecten naar of zelfs over de rand. Wat overblijft is alleen het mooie en goede. Terugverlangen naar de bestaanszekerheid met voorbijzien aan de vernedering en de onvrijheid.

We kunnen het overal om ons heen zien, en als we eerlijk zijn vermoedelijk ook bij onszelf: terugverlangen naar een verleden dat nooit bestaan heeft. In de 19e eeuw maakten opiniemakers in Nederland zich druk om de heersende 'Jan Salie-geest' en vonden dat iedereen in de Gouden Eeuw veel ondernemender en creatiever was geweest. Een echo daarvan klonk in het verlangen van Balkenende naar de VOC-mentaliteit. Tja, slavenhandel, kinderarbeid, een onderklasse die crepeerde – dat deed er even niet toe. We herinneren ons de Oost-Duitsers die – soms hartstochtelijk – terugverlangden (en sommigen misschien nog steeds) naar de situatie van vóór de hereniging. Zeker in tijden van werkeloosheid en moordende concurrentie wekte de herinnering aan een samenleving met volledige werkgelegenheid en de staat die voor alles zorgde regelrechte nostalgie. Dat critici van het regiem in de gevangenis kwamen, dat er een Stasi was die mensen ertoe bracht hun burens, leraren, soms zelfs hun eigen ouders of hun echtgenoot te bespioneren én aan te geven, hoe daardoor de hele samenleving doortrokken raakte van wantrouwen, dat wordt dan maar even vergeten. Gelukkig zijn er literatuur en film die een correctie op zulke nostalgie kunnen aanbrengen. Toch, het lijkt allemaal nog redelijk onschuldig – láát die mensen met hun nostalgie – maar zulke idealisering van het verleden werkt ronduit giftig als er met geweld geprobeerd wordt naar dat nooit bestaand hebbende verleden terug te keren, zoals we zagen bij IS-strijders met hun verlangen naar het kalifaat, bij Trump en zijn 'Make America great again'. De midterm verkiezingen vorige week wijzen uit dat het merendeel van het de Amerikanen zich toch niet blijvend zand in de ogen laat strooien. Wat een zegen voor Amerika en de wereld! Maar hij blijft het proberen. We zien het nu natuurlijk bij Poetin met zijn verlangen naar herstel van het Sovjet-rijk maar dan zonder Sovjet. Giftige nostalgie.

Maar laten we onszelf niet voor de gek houden dat dat alleen in al dan niet verre buitenlanden voorkomt, en dat Nederland daar te nuchter voor is. Hier hebben we er onze eigen versie van: in de politiek correcte variant is dat 'het touwtje uit de brievenbus', als beeld van een samenleving waar onderling vertrouwen heerste, waar de maatschappij nog een hecht weefsel was met sociale controle in de goede zin van het woord. 'Vorbij, vorbei, ach en voorgoed vorbei!' (om met de dichter Bloem te spreken). Is het een teken van afkalvende sociale cohesie of gewoon van gezond verstand dat je die touwtjes nergens meer ziet? De sociale cohesie van de jaren vijftig werd door velen trouwens ervaren als een knellend korset, misschien zelfs een dwangbuis: je doet wat je ouders vóór jou hebben gedaan, de vrouw hoort in de keuken, wie voor een dubbeltje geboren is, kan nooit een kwartje worden, en wat zullen de burens wel niet zeggen.

We kennen natuurlijk ook allemaal de politiek incorrecte variant van 'het touwtje uit de brievenbus' (ik hoef geen namen te noemen): een Nederland zonder migranten, zonder 'gastarbeiders' of asielzoekers. De vraag wie je pakketjes zullen bezorgen, de kantoren schoonhouden, de ouderen en gehandicapten verzorgen, speelt niet mee.

Het is duidelijk: dat gevoel van 'vroeger was alles veel beter' wordt door politici graag ingezet. Ik stuitte op een recent gedicht van Ester Naomi Perquin, dat dat fenomeen perfect verwoordt en tegelijk doorprijkt:

Tot de kiezer

Stem op ons, wij brengen niet alleen de juist muntsoort terug
maar ook de kleine prijzen. Wij takelen een tijdperk omhoog,
nu roestig en overwoekerd, inclusief vriendelijk groeten
op straat, de kaasboer op de hoek, desnoods
huren wij figuranten in.

Wij restaureren. Wij herbouwen de huizen die u mist, de bomen,
het veldje waar u voetbal speelde, wij verplichten de zelfgebakken
appeltaart van uw moeder. Wij pompen schone voorjaarslucht
de straten in, vegen, strelen, kammen
de tijd uit uw haar.

Wij herenigen u moeiteloos met door uzelf geselecteerde doden.
U stemt niet op ons maar op uzelf, de tijd waarin u geloofde
dat hard werken loonde, wij brengen die weer boven.
Stem op wat goed was in dit land; de toekomst is
waar u naar terugverlangt.

Ester Naomi Perquin, Ongevraagd advies, Van Oorschot, 2022

Het verleden dus, laten we er maar niet te lang bij verwijlen. Het blijkt maar al te vaak een dwaalspoor als je op weg wilt naar de toekomst. Verlangen naar de vleespotten van Egypte, daar is geen plaats voor als je op weg bent naar het land van melk en honing, het land dat beloofd is.

De kist met de verbondstekst, de Thora, gaat voor hen uit, staat in het midden van de rivier als ze erlangs trekken en dan sluit de ark de rij. Pas als het volk de Thora wil volgen, en zich die heeft eigen gemaakt – gesymboliseerd door het erlangs trekken – pas dan kan het land het beloofde land worden.

Er zijn nog zeven volken die verslagen moeten worden, en daar gaat in het vervolg van de tekst veel aandacht naar uit, net als naar de verdeling van het land over de verschillende stammen van Israël. Het boek Jozua is een mix van profetische en nationalistische geschiedschrijving. (Over de spanning die daartussen bestaat moeten we het nog maar eens apart hebben.) Maar dit begin stáát: het land van melk en honing is geen kant en klare gegevenheid; slechts door de Thora te doen wordt het land het beloofde land. Dat land waar brood en waardigheid is voor iedereen, waar vrede heerst, waar

iedereen tot haar recht kan komen. Tot het waarmaken van dat visioen is het volk geroepen, daartoe zijn wij geroepen, door die stem van 'Ik zal er zijn'.

Terugverlangen naar het verleden – meestal een geromantiseerd verleden – maar evengoed verlangen naar een mooie toekomst die kant en klaar op ons ligt te wachten, het zijn herkenbare mechanismen, algemeen menselijke dromerij. Maar tussen dat verleden en die toekomst bevinden wij ons in het heden, een heden dat handelen van ons vraagt. En, laten we hopen, ook een heden dat uitnodigt tot genieten van het goede dat ons gegeven is. We beseffen dat dat goede kwetsbaar is en onherroepelijk ooit voorbij zal zijn. Dat besef kan ons waarderen van het goede en mooie, ons genieten ervan intensiveren.

Ik eindig met opnieuw een gedicht, over dat heden, tussen verleden en toekomst. Het is van Marjoleine de Vos, uit een cyclus die 'Heimwee naar de toekomst' heet en bij uitstek geschikt voor deze zondag, Eeuwigheidszondag, over 'dit moment waarin de tijd zich toont'.

Elk paradijs is al voorbij, precies daarom
zijn wij er zo gelukkig in geweest. Maar
't echte feest is altijd nu, als je kersverse
woorden vindt die steeds voor 't eerst
je openen voor dit moment waarin
de tijd zich toont, bewoond door alles
wat niet blijven kan. Dat is de kracht ervan.

Marjoleine de Vos, Uitzicht genoeg, Van Oorschot, 2013